

ZAKARIÁS ERZSÉBET

A SZÜLETÉS KÖRÜLI NÉPHAGYOMÁNYOK ERDŐVIDÉKEN

Az emberélet fordulói közül az életbe és a társadalomba való belépés: a születés a legelső és a legfontosabb; a legfontosabb és a legveszélyesebb is egyben. Tárkány Szűcs Ernő írja a 18. századról, hogy „a fogantatás, a szülés, a születés valódi biológiai természetéről vajmi keveset tudtak. Misztikum vette körül ezeket a jelenségeket, babonáktól való félelem nyugtalanította az asszonyokat. A félelemnek azonban reális alapjai is voltak, hiszen abban a században majdnem minden negyedik asszony a szülésbe halt bele, vagy legalábbis súlyos betegséget kapott.”¹ Nem csoda tehát, hogy a közösségi tudat normái szerint a szülésnek és az azt követő napoknak megkülönböztetett figyelmet kellett szentelni: egyrészt óvakodni bármilyen negatív hatás érvényesülésétől, másrészt meg kellett teremteni mindazokat a feltételeket, amelyek a szülő asszony és a csecsemő védettségét, zavartalan fejlődését, épülését biztosították.

Erdővidék négy falujában: Magyarhermányban, Szárazajtán, Felsőrákoson és Száldoboson gyűjtöttem 1981–82-ben. A falvak szórtsága, valamint a kérdésekre adott válaszok egyöntetűsége megengedhetővé és indokolttá teszi, hogy ne csak egyenként a négy faluról, hanem összefoglalóan Erdővidékről is beszélhessünk.

A gyűjtés során 30–85 év közötti asszonyok tudását, emlékeit, véleményeit rögzítettem hangszalagra, s az összegyűlt anyag rendszerezése és feldolgozása során az egyik kínálkozó következtetés a vizsgált szokások hagyományozódását jelzi. A múlt század végi anyák, nagyanyák tapasztalatait és tudását – úgy tűnik – a második, sőt harmadik nemzedék is örökölte és ápolta: Erdővidéken a születés körüli hiedelmek, szokások és gyógy módok folyamatos hagyományozódásának lehetünk tanúi. A gyűjtésből kitűnik, hogy bár ma már a nők számára a szülés biológiai vonatkozásai nem megfejtetlen titkok, a szexualitásról reális ismeretek vannak és igénybe veszik a kötelező egészségügyi felügyeletet is, a szüléshez és az újszülötthöz fűződő rítusok, mágikus eljárások vagy hiedelmecselekvések – változatlanul vagy módosult formában – tovább élnek, annak ellenére, hogy „babona” voltukat többé-kevésbé nyilvánvalónak vélik.

A tudássá kövült tapasztalat egészséges érvényességéről meggyőződve, sokszor figyelemre méltó indokoltsággal marasztalnak el mai, egészségügyi szempontból megfelelőnek vélt eljárásokat: „Most például azért nincs egy édesanyának es teje, hogy az a gyermek nem akkor szopik, mikor éhes. Ott azokba a kórházi szobákba egyik jobban sikojt, mind a másik, sírnak. Édesanyám mindig azt mondta: a gyermek avval jelzi azt, hogy ő éhes, hogy sír; mert kisírja magát, kifárad, akkor elaluszik kénjába, és mikor eljő az a bizonyos három óra, be kell vinni – nem szopik. S akkor, ha mindenkor nem szopja ki az édesanyjától a tejet a gyermek, akkor apad el a teje. Ezért nincs most az asszonyoknak teje.”

Hatásosabb ez az észrevétel, ha azokra a legújabb pszichológiai és viselkedésbiológiai kutatásokra gondolunk, amelyek a civilizált társadalmakra jellemző optimális higiéniai és technikai feltételek közt lezajló szülést és csecsemőgondozást szembeállítják a primitív kultúrákban hagyományos módozatokkal és eljárásokkal. Igen tanulságos, hogy Margaret Mead, néhány primitív törzs bemutatása után, ezt írja az Egyesült Államokban szokásos szülésről-születésről: „A születés eszményi helye a kórház és egyre inkább azzá válik a gyakorlatban is. Így, csekély számú esettől eltekintve, az apa távol van, az anyát pedig a hivatásos személyek – doktorok és ápolónők – gondjaira bízzák. A csecsemőből az első sírást sokszor egy erőteljes nyakleves váltja ki. Az anya az érzéstelenítés kábulatában nem hallja a sírást, noha a legújabb kutatások arra utalnak, hogy ez a sírás serkentőleg hat az anya méhének összehúzódására. A gyermeket elviszik, hogy lefektessék egy gyerekágy-sorba; szopásra kész ajkai így maradnak ügyefogyottan egymáshoz szorítva; a sírás ezen mit sem változtat. A csecsemő elsődleges testi képességei, melyekkel a világba lép, kezdettől fogva parlagon hevernek. Tud szopni, de nem kap emlőt; tud segítségért kiáltani, de senki sem hozza neki a táplálékot. Testét egészen lágy ruhába takarják – az első lecke, mely azt célozza, hogy a maga és mások teste közé ruha iktatódjék. A második leckét majd akkor kapja, mikor anyjához viszik, a testsúlya érdekében megszabott órában, ügyesen egy mozgó asztalra fektetve, majd ráteszik anyja teljesen felöltözött testére, mely a gondosan fertőtlenített mellből csak pár ujjnyit mutat, és ösztökélik, hogy szopjon. [...] Akár evett, akár nem, a kiszabott percek elteltével ismét elviszik.”²

Az elgépiesedett, elszemélytelenedett technika- és tudománytól uralt világ nélkülözi azt a gyöngédséget, gondoskodást, megkülönböztetett, személyre irányuló figyelmet, amelyet a kisgyermek, mint ember, lényege szerint igényel, és amelyre nélkülözhetetlen szüksége is van. A primitív társadalmakban nem feledkeznek meg a társadalom legifjabb tagját megillető szeretetről és figyelmességről. Számukra szent az anya és gyermek zavartalan, állandó együttléte. Például az Új-Guinea-i arapések „a csecsemőt az anya testéhez idomuló hálószatyorbán tartják; sokat dajkálják is, és ha sír, mindig az anya keblén nyugtatják meg. Az elválasztás után az anya még évekig száraz emlőjét adja a megrémült vagy beteg gyermeknek. A szoptatás alatt pedig bemutatja neki az egész világot: ez itt nagyanyád stb., a rokonsági kifejezés a melegség, a biztonság és megnyugvás érzetével telítődik.”³

Ehhez hasonló a csecsemőhöz való viszonyulás különböző indián törzseknél is.⁴ A gyermek egy olyan világba csöppen, amely tele van mozgással és ritmussal; zajokból, hangokból, dallamokból, hidegből és melegből, a fény és a színek változatos játékból áll. Az öregek életében ugyanúgy részt vesz, mint a szülők munkájában vagy a testvérek játékában. A családi csoport védelmében egy olyan világba nő bele, amelyben nincs ijesztő ismeretlen.

A felső-mexikói indiánok számára is a gyermek a legnagyobb kincs. Szeretettel veszik körül, és soha nem hagyják magukra őket. A gyermek-

nek szüksége van erre a gondoskodásra az amatenango indiánok szerint is, mert egy szebb világból jött, és ha nem bánnak jól vele, visszatér oda.

Ez a természeti népeknél gyakori intenzív anya–gyermek kapcsolat, pontosabban az ezt szabályozó normarendszer nálunk talán a szülés utáni *hathét* szigorú szabályaiban maradt meg valamelyest. Ezek közül a legfontosabb és elsődleges, hogy az anya nem hagyhatja el a házat, állandóan gyermekével kell lennie, akit rögtön szülés után melléje, illetve közelébe helyeznek.

A gyermeknek a társadalomba való belépését, befogadásának és beilleszkedésének mozzanatait tájainkon is bonyolult, sajátos szokás- és normarendszer szabályozza. Az ezt igazoló munkák ösztönzésének eredménye alábbi gyűjtésem is, amely a szüléssel kapcsolatos szokás- és hiedelemvilágot igyekszik feltárni.⁵

Az összegyűlt anyag bizonyítja, hogy a gyermek már világrajötte előtt magára irányítja leendő szűkebb és tágabb környezete figyelmét. Az anya már a terhességi tabukkal befolyásolni véli gyermeke fejlődését, de a születés rítusa, az első pillanatok, majd a „hathét” szigorú szabályai különböző – fontosnak vélt – hiedelemcselekvéseket írnak elő, mágikus praktikákra kínálnak alkalmat; mindezek a gyermek életrevalóságát, testi-lelki jótulajdonságainak kialakulását hivatottak biztosítani.

A hiedelemcselekvések ezúttal is a mozgások vagy viselkedések mindazon fajtáit jelentik – az egyszerű gesztusoktól a komplex rítusokig –, amelyek közvetlenül a hiedelmekhez kapcsolódnak. Hasonlóképpen hiedelemtárgynak minősítünk minden olyan tárgyat, személyt, eseményt, fogalmat vagy ezek rendszerét, amelyekre a hiedelem vonatkozik. Pócs Éva a hiedelemcselekvés gyakorlatára, az ezt szabályozó normarendszerre és a cselekvést megalapozó hitre vonatkozó fogalomrendszerével megragadhatóvá teszi a hiedelemcselekvés fontosabb funkcionális egységeit, annak rendszerszerűségét.⁶ E fogalomkeret akár egy falu, illetve tájegység hiedelemrendszerének leírásához is alapul szolgálhatna, de a fogalmak tisztázása érdekében más jellegű feldolgozásokhoz is támaszt jelenthet.

Gyűjtésem bemutatásra kerülő részletei nem bizonyos szokások vagy hiedelmek helyi meglétét vagy hiányát hivatottak igazolni vagy tagadni (bár ez is tanulságos lehetne a más tájegységeken készített felmérések tükrében). A családtervezéstől a születés utáni első hetekig terjedő időszakot folyamatában próbáltam rekonstruálni, s ezzel együtt, a valóság és vélemények tükrében, a közösség mindennapi élete is körvonalazódik: hiteles képet alkothatunk a falu életének különböző mozzanatairól, a faluban érvényes kommunikációs rendszerről, a belső hierarchiáról; választható a közösségben uralkodó értékrendszer, jogszokás, a falu tudatállapota, műveltségi szintje stb.

*

1. Családtervezés. A falusi élet rendje a családalapítás célját a vizsgált falvakban is az utódok nemzésében jelölte ki: „Az első gazdaság a gyermek.” – „A gyermek, ugye, az első áldás, arra szükség van. Minden szülő azon igyekezik, hogy legyen gyermek, legyen család, s akkor a gyermek esszetartsa őket.” – „Ha férje van, akkor gyermeknek is lenni

kell. Kell két gyermek legalább. Több nem, de legalább kettő. Egy gyermek nem gyermek. Egy gyermek csak szikra. S kialuszik, s nem lesz. Én most nem bánnám, ha nekem tíz vóna. Most. De úgy meguntam vót az öt gyermekkel a felnevelést, azt hittem, beléhalok. Egymás után mind jöttek. Há képzelje el, mikor egy asszonynak legkevesebb tíz esztendeig a karja sohasem üres. S annak éjjel mosni, s annak vasalni, mert nappal dolgozni kellett. Mi baj van avval a gyermekkel! Száz gyermek sem tudná megköszönni a szülőnek. Én sem, más sem azt a felnevelést.”

Az erdővidéki falvakban még a közelmúltban sem volt ritka a nyolc-tízgyermekes család, hiszen régen „nem védekeztek a gyermekáldás ellen. A Jóisten adta. S ha a Jóisten nyulat ad, bokrot es ad.”

Ezzel együtt azonban az asszonyoknak szinte mindenike értett a *gyermekitevéshez*. Gyakorolta is, annak tudtával, hogy esetleg az életével fizet: „Az asszonyok magukat ezelőtt erősen sokat rendezték, hogy ne legyen gyermek. Ha megkapta, én nem tudom, mivel s mivel nem, de elrendezte. S a másik úgy elrendezte, hogy a temetőbe ment.” – „Most már nincsenek bábák, de most es vannak olyan⁷ asszonyok, akik segítenek egymásnak. Úgy csinálták, hogy istenfát [*Artemisia abrotanum*] szereztek, esszekötték, szépen megtekerték, hagytak a végén egy kötőcskét, s akkor azt feltették a méhszádba, ott hatták bizonyos ideig, s aztán az elvitte. Biztos, hogy elvitte. De legtöbb az asszonyt es elvitte. Azután aztán az én időmben csináltuk ezzel a mátépogácsával, [papsajt: *Malva neglecta*], a gyökerivel. Mert az nem mérgez. Azt megtakarítsa szépen, lemossa, szeszbe mártsa, tiszta disznósírral bézsírozza. A végire köttünk egy kötőcskét, s azt a helyire tettük fel a méhbe. Vagy csináltuk tiszta egyenes fával. Nekem az es elvitte. Én soha – hála a Jóistennek – kórházba nem kerültem. Se orvos kezibe. Ötöt a világra hoztam, él mind az öt, s én es élek.”

A fogamzásról legtöbben így vélekednek: „Ha egyszerre talál élvezni, azonnal foganik.” Más elképzelés szerint: „Az egy évben egyszer történik. Fiatal korban sűrű a vér, később mán nem kapja meg olyan könnyen, me a vér hígul.”

Azon, hogy ilyenkor befolyásolni lehet a megfogadó gyermek nemét, mind csak mosolyogtak. De azért emlékeznek „régibabonákra” – ahogyan ők nevezik –, ha nem is hisznek már benne: „Mondták, hogy a fejszét bé kell vetni az ágy alá, s akkor legén [fiú] lesz.” – „Az erdőn dolgoztunk, s mondták, hogy amikor hazamész, ha nem vetkőzöl le, a hátizsákot sem veszed le, akkor gyermek [fiú] lesz. S a más mondta, hogy nem veszem le a sapkát, hogy legyen gyermek. S a másik erre, hogy én akkor rokolyát veszek, hogy leánka legyen.” Más szerint akkor lesz leány, „ha a férfi a száját eltátja”. Vagy „ha az asszony jobban kívánja”.

A gyermekáldást azért már a fogamzás pillanatában is próbálták szabályozni. Általános a vélemény: „Tud a nő vigyázni; s a férfi ugyan tud, ha akar. Úgy mondták, hogy csépelj a csürben, s a magot szórd kűjjel.”

Ha a védekezés ellenére is bekövetkezett a terhesség és megszakítani sem sikerült, volt olyan, aki a legembertelenebb cselekedetre szánta

magát: megszülte és megölte gyermekét. „Hallottam sokat, hogy megszülte, s párnát tettek a fejire, s megnyuvadt. Megfojlott.” – „Igen. Volt elég. A kicsi párnát tette a fejire. Olyan es volt, hogy maga mellé tette, szoptatta, reafordult s megnyomta. Olyan es volt, leányanya, hogy megszülte, s a csűr földjibe elásta. Azt osztán elzárták vót. De mi az, három-négy hónapra elzárták?!”

Tárkány Szűcs 18. századi, fentebb idézett „helyzetképehez” viszonyítva Erdővidéken másfél-két évszázad múltán jelentős a változás. Bár az asszonyok otthon szültek (csak a 60-as évektől mentek kórházba), például Szárazajtan csak egy asszonyra emlékeznek, aki a szülés után meghalt. „Itt a faluban csak egy halt meg. S az es azé, me nem vigyáztak úgy rea. Két gyermeke született egyszerre, ikergyermekek, s a bábaasszony es megrészegedett, s az anyát is megrészegítették; biztosan sok pálinkát itattak vele, s elaludt. Mikor egy órája vót, mentek, hogy nézzék meg, s meg vót halva. S maradt négy leánya. De akkor az a kettő meghótt neki.”

Inkább a gyermekhalandóság volt nagy. Például egy szárazajtai adatközlőmnek nyolc élve született gyermeke közül csak három él; egyik hétéves korában halt meg, a többiek mind hamarabb.

A szülés megkönnyítésének legelterjedtebb módja a terhesség alatti sok munka, mozgás volt. A primitív népeknél ez szabályszerű. A távolkeleti asszonyok jobban uralják testüket és könnyebben is szülnek, mint más népek asszonyai, valószínűleg az állandóan gyakorolt jógázás miatt. Emellett majdnem a szülés pillanatáig dolgoznak. A bali asszonyok előrehaladott terhességi állapotban szintén végig a rizsültvényeken dolgoznak. A munka ritmusa így átadja a meg nem született gyermeknek azokat a mozgási tapasztalatokat, amelyekre megszületése után majd szüksége lesz. Megjegyzendő ezzel kapcsolatban, hogy a civilizált társadalmak gyermekeihez viszonyítva a természeti népek gyermekeinél egy fejlettebb motorikusság figyelhető meg. Indiában például sok gyermek már nyolchónapos korában szaladgál. Ez annak az eredménye, hogy az anyák gyermekeiket a hátukon hordják, s az anyatest állandó érzékelése, mozgulatainak ritmusa azt a tapasztalatot eleveníti fel és erősíti meg, amelyet már az anyaméhben megismert és megszokott a gyermek.

2. Szülés. Az asszonyok Erdővidéken is többnyire az utolsó pillanattig dolgoztak. Sokszor a falutól távol, az erdön vagy a mezőn, munka közben jelentkeztek a szülési fájdalmak, s terhével már nem ért haza az asszony. „Vót olyan, hogy az erdön vagy a mezőn megszült, s hazavitte.”

Persze, aki tudott, igyekezett hazaérni, mire szülnie kellett. Otthon ugyanabban a konyhában szült, ahol az egész család lakott. „Abba biza. Ugyanabba a házba. S abba es neveltük, s minden. Akkor konyha, szoba, minden egy helyt vót.”

Az ágy előkészítése egyszerűen történt: „Szalmát tettünk az ágyra, az ágy deckájára, s arra egy fejr lepedőt reaterítettünk.” – „Akkor olyan ágy volt, hogy úgy hívták, padágy, s abba csináltak ágyat, hogy jó alatt legyen. De én nem tudom, én ágyba szültem. Olyankor csak szalmazsákot tettek az ágyba.” Egy másik asszony így tudja: „Szalmazsákot tettek, hogy kemény legyen, a lába felől feldomborítani, hogy len-

nebb legyen a feje, s az alsó testrésze fennebb legyen. Azért, mert jobban nyílik a méh – így mondta a bábaasszony.”

A szülést mindig a *bábaasszony* vezette, de más is jelen volt. Rend szerint az asszony anyja segített a bábaasszonynak, de a szomszédasszonyok, szomszédok is benn lehettek; ha hideg volt, tél, még a gyermekek is bekényszerültek. A férj jelenlétét sok esetben szükségesnek tartották, mert feltétele lehetett a könnyebb szülésnek: „Vannak olyan szülőasszonyok, hogyha a férje nem vót közel, nem es tudja megszülni. Ha a férje ott van, valahogy könnyebben érzi magát. Ez így van.” – „Bent lehetett, s benn es vót [a férj]. Akkor könnyebben szültem.”

Mások másképpen vélekedtek: „Nem lehetett benn. Ha éjjel volt, kiment a pajtába s lefeküdt. Ha nappal, hát ment s végezte a dolgát.” – „Nem vót benn. Kinn ott né, a pajtába a marhák között.”

Ilyenkor a gyermeket csak akkor mutatták meg neki, „mikor meg vót feresztve s bé vót pókálva”. – „Addig kint vót, s várta. Mikor letakarították, megfürösztyötték s bépókálták, akkor behívták, s akkor látta meg először.”

Általában ágyban szültek, de akinek nehezen ment, az földre vagy székre kényszerült: „Nehezen szültem. Egyet a földön, így térdre állítottak, s úgy, s egyet feltettek a mosdóasztalra. A másik hármát az ágyba, rendesen.” – „Inkább ágyban szültem. Az egyiket osztán úgy, hogy két karosszéket letettem, s lekönyököltem.”

A népi bölcsesség szerint „rövid derekú asszonyok nem tudnak rendesen szülni. Ezek inkább földön tudnak. Amelyik rendesen szült, az az ágyban.”

A szülő asszony ruházata mindössze egy ing volt: „Olyan beteg asszonyok vótunk, drága, hogy egy hálóinget sem viseltünk el magunkon, még az es sok vót, ami rajtunk vót, abba a nagy kínlódásba!”

Az összevézert inget a bábaasszony mosta ki, esetleg az asszony hozzátartozója. De nem mindenkinek. „Aztot bizony én. Két-három napig feküdtem, s utána én.”

A vizet, amibe kimosták, sok helyen a *ganyéra* öntötték, mint minden más szennyes vizet. Csak egy asszony tudott pontos „szabályt” erre nézve is: „Ha a nap lement, oda ki, a kapu sarkához.”

A méhlepény neve *mássa* vagy *gyermekház*. Ha nehezen *jött el, kenegetni* kellett a beteg asszonyt: „Nem tudom, mit csináltak egyebet, így a ködökinél nyomták. Én nem tudom, me nekem erős könnyen eljött mindegyik.” – „Ki kellett várni a két órát, s ha nem jött el a mássa, akkor azonnal orvoshoz kellett fordulni. Mert ha nem, az a rendes vért nyomta ki. Az élő vért. Az jött el, nem a rossz vér. Például nekem mind a háromszor el kellett kaparják az orvosok.”

Elég kevéssé ismert az a hiedelem, miszerint a méhlepényt azért kell eltüntetni, mert a gonosz árthat vele a szülő asszonynak. Azt viszont általánosan tudják, hogy mindig nagyon kell reá vigyázni és el kell hantolni: „A mássát a hídlás alá tették. A marhák alól felvettek egy deckát, s oda. Azért, hogy a szellem nehogy hozzáférjen, a gyermeknek nehogy valami rosszat csináljon.”

Racionális magyarázata is van a hiedelemcselekvésnek: „A hídlás alá tették, hogy nehogy valami megegye.” – „Elásták. Vagy egy trágya-

csomóba, vagy a földbe a kertbe valahova, vagy valahova bétették egy hídlás alá. Hogy a kutyák ne hordozzák el, ne egyék meg.” – „Gyümölcsfa alá azé nem ásták, mert a gyümölcs akkor nem lett vóna rendes. Valamit ártott a gyümölcsnek.”

Mások magyarázat nélkül csak a hiedelemcselekvést ismerik: „Az osztán anyósom elásta. Kert alá, vagy úgy a csepegés [eresz] alá. A ganéba nem tették.”

Régebbi szokás szerint a köldökzsinórt sarlóval kellett elvágni, de ma már mindenki egyértelműen állítja, hogy ollóval vágják el: „Újnyira a hasától vágják el, ollóval. Ahogy levágta, egy másik kicsi rongyba beléfogta, s egy haskötővel lekötötte a másik fürösztésig. Egy hétig kellett, mert utána leesett [a köldökzsinórdarab].”

A folklórterület egyéb pontjain ismert eljárást, miszerint az eltett köldökzsinórt a gyermeknek hétéves korában ki kell bogoznia, itt nem ismerik. A leszáradt köldökdarabkának már inkább tulajdonítottak jelentőséget. Sokan emlékeznek a szülőktől, nagyszülőktől hagyományozott tabukra. „Hát azt eltettük. Ejsze valahol most es megvannak. Azt el kellett tenni, hogy nehogy valami elvigye, a ládafiába.” – „Hát azt beléttették egy papírba, s úgy elcsongolyították. Gerendába, hova, fel-dugták. Me onnan nem vezett el. Azt mondták, hogy jó mindig, hogy meglegyen. Ez olyan babonaság. Az osztán elszáradt, vékonyra.” – „A köldökzsinórt odadugtuk a gerendába. Hogy ne jusson semmi hezza, ott száradjon el.” – „Nem tettük el sohasem. Pedig úgy mondják. Hát azért, hogy az ördög ne foglalja el hathétbe a gyermeket s az édesanyát.” Esetleg még gyógyszerül való használatát is ismerték: „Feltettem a gerendába, hogy ott száradjon el, mert azt mondták, hogyha megijedt, vagy valami, akkor avval kell megfüstölni.”

Arra is tudnak gyógymódot, hogy a *kicsi buba* köldöke hamarabb gyógyuljon: „Így pirítottak köményt a kályha tetején, s egy rongyot megfüstöltek vele, s azzal kötötték be a köldököt, úgy hamarabb meggyógyult.”

Többen mesélték, hogy a gyermeket, amíg az anya körüli teendőket elvégezték, betették a kályha alá: „Ott, amit kaptak, egy rokolyába belécsongolyították, s beléttették a fásládába, a fűtő melegihez, amíg a fehérszín elvégezték. Aztán mikor eljött a mássa, csak aztán fogott [a baba] a gyermeknek fürösztetni.”

Itt is ismeretes az a hiedelem, hogy a gyermeket az apjának, illetve anyjának valamilyen ruhájába csavarják bele először, hogy őt szeresse a legjobban: „Akinek az ingibe vagy a gagyájába csongolyítsák, azt legjobban szereti. Például Bözsit is, a nagyobbik leányomat az apja kabátjába csongolyították belé – s tényleg szerette is az apját.” Vagy a hiedelem módosult formája: „Én azt es el kell mondjam, édesapám ott vót nekem, mikor én szültem, az uram nem vót honn. Vót nekem egy szép alsó rózsaszín szoknyám. Egy zsákot kapott el a babaasszony s bécsongolyította a gyermeket, s bevette a fűtő alá. S azt mondja édesapám: »Vedd ki abból a zsákból azonnal! – s hamar lekapta apám az alsót s belécsongolyította a gyermeket. – Osztán amíg él, örökké a zsákot hordja; én eleget hordtam életembe, ő ne hordja!«”

3. Az újszülött. Egyesek szerint az első a gyermek füröszítése, s csak azután következik az anya rendbetétele: „A [bába a] gyermeket rögtön, ahogy megszületett, megfüröszította. A pókaruha addig elé vót készítve, bépókálta, s letette a lábamhoz, mert akkor még nem vót a böcső előkészítve. Azután osztán fogott az anyjához.”

A gyermeket először mindig a bábaasszony füröszította. Legtöbb helyen volt erre a célra készített *füröszítőtekenyő*. Általában langyos vízben füröszítették, de nem mindenki így tudta: „Hideg vízbe először, hogy éledjen fel. S hogy amikor jól van, jól tud sírni, akkor életrevaló.” Magyarhermányban mindenki ezt mondta: „Patakvízbe szoktuk először fürdetni. S vót fából csináltatott füröszítőtekenyő.” – „A patakról. Hat-hétbe a patakról hoztuk. Tettünk bele hótt szenet, hármat. Azétt, hogy ha meg van igazve.” Másutt: „A bábaasszony füröszította két hétig. A vízbe belé kell tenni egy kicsi blúzocskát vagy tiszta pelenkát, hogy a2 a gyermek ne irtózzon a víztől. Lenge, langyos vízbe füröszítettük.” – „Szenet vettek belé, három szenet, míg a hathét kitött. Hogyha megigizték. Így jobban alszik a gyermek.”

Nem volt mindegy, hogy hova öntik a fürdővizet: „A csepegés alá mindig. Azétt, azt mondták, hogy ne tapodja fel senki sem, me olyan orbáncos vagy sebes lesz a gyermek.” – „Olyan helyré, hogy ne folyjon el. Sas[fa] tövibe, vagy gödörbe.” – „Nem az udvarra vagy az utcára öntöttük, ahol sokan járnak, hanem hátra a trágyadombra.” – „Azt oda a kapu sarkához. Örökkéig olyan helyré, ahol nem tapódott. Me azelőtt olyan babonaság volt, hogy azt mondták, a pelenkákat se szabad kiteríteni. Bent kellett szárítani, me a szél elviszi.”

A víz kiöntésének időpontja is tilalom alatt állt: „Ha a nap lement, többet nem szabadott kivinni a vizet. Se feresztővizet, se egyebet. Sze-metet se. Megvártuk a reggelt, s akkor öntöttük ki.”

Füröszítés után a bába *pókálta* be a gyermeket: „Ezt nem másképp, mint most. Egy kissebbe [ti. pelenkába] s egy nagyobbba. Azt pedig megtekerték pókakötővel. A kezit is lekötötték, nem mint most, hogy összekarmolja magát.” – „Három-négy hónapig leszorítottuk a kezit-lábát. Vót, azt mondtuk, pókakötő, s avval bekötöttük egészen. Azután a kezit felengedtük, s mikor nőtt, a lábát is.”

Általában a bepólyálás után mutatták meg az apának.

A gyermeket mindig az anyja közelében helyezték el: „Ha kész vót a böcső, rögtön oda tették, de ha nem, akkor így az anyja mellé. Ha az anyja nyugtalan vót, sokat forgolódott, akkor egy kosárba, melléje, hogy nehogy megnyomja.” – „A gyermeket bétették egy kosárba, s csak szoptatni adták az asszony mellé.” – „Az anyja lábához. Egy hétig es, s utána a böcsőbe.”

Néhányan ismerik azt a hiedelmet, hogy a születés időpontja, napja meghatározhatja a gyermek jövőjét, szerencsáját: „Péntek napot szerencsétlennek tartjuk. Vasárnap délig szerencsés.” – „Péntekre még inkább mondták, hogy szerencsétlen, de édesapám azt mondta, mindegy, mindegyik a Jóisten napja.” – „Azt mondták, hogy újév napi gyermek nagyon szerencsés lesz, ügyes lesz, okos lesz.”

A gyermek, különösen keresztelőig, fokozottan ki volt téve a rontás vagy a kicserélés veszélyének: „Ha mentünk ki, míg megkeresztel-

ték, három cika fokhagymát, seprűágot s tettük a feje alá, s ha nem, ha mentünk ki, vettük [vetettük] a seprűt oda, s me, sepergesz. Azért, mert azt mondták, az ördögök elviszik, míg nincs megkeresztelve. Máskor az ollót tettem a párna alá.” – „Hathétbe megkereszteltettem ökö, mert azt mondják, nem jó keresztetletlenül tartani. S hathétbe nem hagytuk egyedül. Nem szabadott.” – „Édesanyám mondta, hogy hathétbe nem árt a hótt szén, a fokhagyma s kenyérbél a párna alá. Seprűt az ágy alá.” – „Mikor a gyermek megszületett, a feje alá lettek szenet s fokhagymát, s ilyen seprűágot, hogy nehogy a boszorkány – így mondták – megváltsa a gyermeket. Egy rongyba belékötték, s bétették a párna alá.” – „Ha rossz a gyermek, sokat sír, beteg vagy görcsös a hathét alatt, megkeresztelik, s utána elhagyja. Az az imádság, vagy az a szenteltvíz olyan szentséges dolog, s avval megszűnt a gyermeknek a rosszasága.”

Igézés ellen is nagyon kellett óvni a gyermeket: „Vót igízis, s van. Az az, hogy a gyermek úgy elsápad, úgy elájul, hogy ha észre nem veszük, meg es hal. Vannak olyan személyek, ugye, hogy úgy megnézi a gyermeket, hogy abba a gyermek beteg lesz. De nemcsak a gyermek. Magát is meg lehet igízni, s engemet es.” Az igézést próbálták megelőzni: „Úgy, hogy örökké egy kicsi pontot tettünk a homlokára, vagy valamit varrotunk, vagy valami piros csukrot csináltunk.” – „Békenték korommal kicsi homlokát, vagy varrtak valamit a csepeszre, hogy a látogatónak azon akadjon meg a szeme. Ne a gyermeket nézze.”

Ha sokat sírt s hánykolódott a gyermek, akkor meg volt igézve. „Ha megigíztk, vettük a vizet. Élő szenet a csiporba, keresztet s imádkoztunk, megmostuk vele a gyermeket s így a füttőre visszalocsoltunk, s öntöttük a csepegés alá.”

Részletesebb leírásban: „Vizet vetni úgy kell, hogy veszen egy csuporba tiszta vizet, s akkor oda a füttőhöz menyen villával s a csuporra úgy keresztet vet – »Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, ámen« – a csupor tetején, a szádán [száján], s akkor leteszi a kályhára, de oda es keresztet vet, ahova leteszi. Akkor kiveszen három szenet, eleven szenet. Azt beléveti a csuporba, háromszor, s mindig mondja: »Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, ámen.« Akkor a csuprot megfogja, az ajtót kinyitja, a vízből háromszor úgy visszavet a villával, s azt a kicsi imádságot, állandóan mondja. S amikor az meglett, akkor azt a gyermeket avval a vízzel megmossák mindenütt s bécsepegtetnek a szájába. Attól jobban lesz osztán hamar. Azt a vizet akkor kiviszik s egy pillanatra felöntik a cserép tetejére, a cserépre vissza, s addig ő lépjen bé a házba, hogy hamarabb lépjen bé, mint ahogy az leesnék. Ennyi a tudománya ennek.”

Más így gyógyította a megigézett gyermeket: „Én úgy, hogy imádkoztam. Szokták a homlokát korommal békenni, s szoktunk ollót tenni a párna alá. Én egy imádságot tudtam, s azt mondtam el igízis ellen:

*Sok szem látta, megigízte,
Jézus szava lássa, hallja,
Atyának, Fiúnak, Szentlélek
Istennek nevében. Ámen.”*

Egy másik gyógymódot is ismernek: „Ha a gyermek sokáig beteg vót, a keresztanyát odahívták, s kellett bog nélküli cérnával ingecskét varrjon annak a gyermeknek gyorsan. S hogyha feladták, azt mondták, jobban lesz. S én pedig úgy jártam, vót nekem egy keresztleánykám, sokat szenvedett, halt meg. Ilyen kicsike vót, hét-nyóc hónapos. Odahívtak, s én megvarrtam az ingecskét, s mikor readtuk, akkor meg es hótt. Nem jobban lett, hanem abba a helybe meghótt. De addig nem tudott kimúlni. Meg es gyógyul, s a más meghal. Ez babonaság kell legyen.”

Rendszerint még hathétbe volt az anya, de már a mezőre kellett járnia dolgozni. Ilyenkor a gyermeket is vitték, pedig az különösen nagy veszéllyel járt. „Fokhagymát, ha a mezőre vittük, akkor es vittünk.” – „Hathét előtt nem vittük a kicsikét, azt mondták, nem jó vinni; s ha méges vittük, vittünk cigarettát es, melléje letettük, hogy a kégyók ne menjenek rea.” – „Vitettem, lelke, két hetüs korában már a mezőre. Kapálni. Nem szabadott vóna, de én vittem, letettem a borozdába. Nem féltem, mert ha egyebet nem, egy ágat tettem keresztbe mindig a feje alá. S a kaszálóba a dohányos tárcát melléje, hogy kígyó ne menjen oda. Régebben nem vitték, amíg meg nem keresztelték.”

A mezőn a gyermeket leginkább a forgószéltől kellett féltetni: „A mezőn pedig, amikor elvittük a mezőre, jött az a forgószél, hát futtunk oda, amelyik közelebb vót, a gyermekhez. Me történt olyan, hogy a forgószél felkapta s elvitte, vagy nem vitte el, de történt valami baja a gyermeknek. Ilyen történt. Ez ellen nem lehetett védekezni semmivel.”

Egy olyan esetet is meséltek, amikor a forgószél az anyán „bosszulta meg”, hogy hathétbe dolgozni ment: „Anyósom elment a testvéreinek pityókaültetni háromhetüs korában. S vitte az én uramat. S letették a szekérre, s ő ültette a pityókát. Eccer egy nagy szél ment, tudja-e, s akkor az én anyósomat megforgatta, s fel es esett, arra a szeme félrement, s a szája es félrement. A gyermek nem volt vele, s a gyermek épen maradt. S az tizenhárom évig olyan félszegen élt, még az esze es elment. Mert igen hamar kivitte a mezőre. Hat hétig nem vóna szabad. S ő es kiment.”

4. Az anya ellátása. „Ezelőtt nem úgy csinálták, mint most. Megkenték jól, kendővel szorosán bé, s azt [a bába] összevarrta. Megkent jól a derekamtól le a lábujjamig. Alulról kezdte felfelé. Azt mondták akkor, hogy rossz vér es van a testbe. Akkor bétekert abba a kendőbe, s adtak jó pohár pálinkát, jó nagyot, nem úgy, mint most. Most azt mondják, nem szabad innya. Édesanyám es nyolcat szült, s ő tudta. Egy félliter pálinkát a fejemhez tettem, s azt mondták, mikor kell, s érzem, én igyam. Én ittam a pálinkát, s olyan nap es vót, mikor a liter pálinkát megillogattam. Semmi bajom se lett, de mikor három napja vót, meg vótam tisztulva. De osztán míg el nem választottam a gyermököt, én soha egy vérpeccset nem láttam.” – „Megkenték. A bábaasszony két hétig bejárt, reggel-este megkente, hogy menjenek vissza azok a méhinak. Szappanos vízzel s még szesszel is.”

Ha idejében nem állt el a vérzés: „Borogatták hideg vízzel, hogy elállítsák, kivették a párnát a feje alól. Ha úgy se állott el, kellett menni az orvoshoz.” – „Valamivel gőzölték. Szénamurhával [szénatörmelék],

s sőt tettek belé, s nem tudom még mit.” – „Amelyik vérzött, hidegvizes borogatást raktak a lábára s mindenüvé.”

Közvetlenül szülés után mindig nagyon vigyáztak, hogy két órát szóval tartsák az asszonyt, nehogy elaludjék, mert akkor meg is halhat: „Azt mondták, hogy a meleg vérrel elaluszik, nem támad fel soha.”

A *beteg asszony* – így hívták hat hétig a szülő asszonyt – régen nem sokat tudott feküdni. A sok dolog már két-három nap múlva felkényszerítette az ágyból, pedig tudták, hogy legalább egy-két hétig feküdnie kellene. A hat hét hagyományos tilalmait azonban általában szigorúan betartották: „Vizet nem szabadott meríteni, mert a víz megnyüvesedik. Nem szabadott patakon keresztül menni, mert a teje elmaradt. Vaj szabadott, csak innya kellett belőle, vagy a kezit meg kellett mossa.” – „Nem lehetett kimenni a kapun se.” – „Édesanyám azt mondta, mikor megyek ki a házból, a ruhám ujján tűrjek vagy kettőt, s akkor nem marad el a tejem. Én négy hónapig szoptattam, addig nem lehetett, hogy ne menjek ki a házból.”

A tilalmakat racionálisan is indokolták: „Sütni, nagymosást, nagytakarítást se szabad a hathétbe, mert azok mind olyanok, hogy emelni kell, s akkor a vér előnt.” – „Folyóvizet átlépni sem szabadott, sem megmosni a lábát, mert ugye akkor már jött a méhnek egy betegsége.” – „Mindent szabad, csak szőni nem, mert akkor a vérzés indult meg.”

Máshol örvendtek, ha már dolgozott az asszony: „Nem szólottak belé, csak éppen dolgozzunk. Mindent csináltunk.” – „Osztán ha olyan helyre került a leánygyermek, hogy az anyós egy kicsit huncut vót, ott osztán helye nem vót az ilyen spekulálásnak, hogy ott hat hétig vizet nem merítünk, vagy vízre nem megyünk mosni, vagy ilyesmi.”

Leginkább attól féltek, hogy a tejük elapad, hisz a gyermeknek az volt az egyetlen tápláléka: „Mikor felkel az ágyból, egyik cipőjébe is három csepp tejet cseppentsen, a másik cipőjébe is három cseppet. S akkor nincs, aki el tudja vinni a tejet.”

Emiatt a beteg asszony mellé „nem szabadott leülni az ágyra. Nem engedték meg.” – „Az asszony ágyába nem, mert akkor a tejet elviszi. A csecse megnő annak, aki elviszi.” – „Egyszer egy fehérnép bėjött, így az ágyba feküdtem, a gyermek mellett vót. – Na – azt mondja –, megszületett-e? – Meg – mondom. Sarkon fordult s elment. Egyszer csak sír a gyermek, sír a gyermek s nincs tej. Azt mondja nagyapó: – Mi van, fiam? – Mondom neki. – Ki járt itt, fiam? – Julis – mondom. Elkap egy poharat az öreg, s el utána. S hát egyszer jó, s a poharat hozza félig téjvel. S mikor az ajtón bėjött az öreg, s az ágyhoz ért vóna, mán a szájamat kitátottam. A szemem béhunytam, s a tejet egybe lenyeltem. S mikor egy negyedórája vót, a mejem így vót ne! S ha nem, azt mondta nagyapó, kötélből teát főztünk vóna, s úgy es meg kellett vóna jöjjön a tejem.” – „Ha szoptatós ment látogatóba, lefejtük egymást. Egymás gúnyájára freccsenttük.” – „Ha jött látogató, s az is szoptatott, s én is igen, akkor le kellett fejni egymást. Vagy hogyha az elvitte a tejet, s vissza kellett vóna adja, azt mondják: fejje a kenyérre, s akinek elvitte, egye meg.” – „Az úton es, ha fejős jött szembe, egymást így szembepiccoltuk, s mehetett tovább.” – „A fűrésztővizet is mindig fedél alá öntöttük a csepegésen belül, hogy ne menjen el a tej.”

A menstruációs asszony látogatásától különösen kellett félni: „Hat-hétbe nem mehetek a kicsigyermekes anyához azok a nők, akiknek a menstruációja megvót, mert azt mondták, a kicsi gyermek pattanásos lesz. Az a nő, ugye már nem vót tiszta. Ha mégis ment, a kicsi gyermeket összefogdosta, megsúrolta.” Más vélemény szerint: „Egyáltalán nem szabad annak bémenni, vagy hezzaérjen a gyermekhez.” Minden eshetőségre számítva, ez ellen a veszély ellen is védekeztek: „A küszöbre piros rongyot szegeztek. Hogy ha valaki olyan jön, nehogy a gyermekön kiverjen.” – „Köttünk egy piros kötöt küjel-belől a kilincsre. A bába-asszony kötö, s a küszöbre is piros kötöt így keresztbe. Hogyha valaki olyan jár, a gyermekén nehogy kiverjen valami.” – „Az meg kell foggassa az orrocskáját. Olyan történt, hogy nem fogta meg, s úgy maradt, még máig es úgy van. Mán nagy ember, s most es mind látszik az orcáján s a testyin az ótvar.” Egy asszony erre is tudott gyógymódot: „Ha ment, s a kicsi gyermek orbáncos lett, akkor szedték azt a báránka-virágot [tavaszi kankalin: *Primula veris*], abból rendes teát főztek,” s annak a levivel mosták meg. Az gyógyította meg.”

Azt a hiedelemcselekvést kivétel nélkül mindenki ismeri és gyakorolja, hogy amikor egy látogató hathétbe lévő asszonyhoz megy, „valami rongydarabocskát, cernát vagy hajszálat letépünk magunkról, odadobjuk s azt mondjuk: »Nem kell semmi tejetek, sem álmotok.«”

A beteg asszonyt jól kell táplálni, hogy sok teje legyen. *Vereshagymát, köménymaglevest, tejeskávét, madártejet, sört, bort* vagy *dióbelet* kínálnak neki előszeretettel: „Mikor betegágyba vót, szülés után, azt mondták, nem szabad zsíros ételt enni. Ezelőtt csináltunk tökmagturtyát [pogácsát].⁸ Tökmagból s kendermagból. Megfőzték s szítán keresztül-törték.”

S végül még néhány tilalom a hathét idejére: „Nem szabad a pelenkát kiteríteni. Csepegésen küjel nem terítettük, nem szárítottuk.” – „Hat-hétbe nem hagyták, hogy összefeküdjék a férfi a fehérnéppel, mert ha megjárták, egy év múlva úgy állnak elé a gyermekek, mint a csirkefiak.”

A bábaasszony hol egy hétig, hol kettőig járt a beteg asszonyhoz reggel is, este is a gyermeket fűrosztani s az asszonyt megkenni. Ezért hagyományos fizetség járt neki. Régebb kizárólag gabonával – egy véka búzával – fizettek. Esetleg kaphatott tűzifát is, vagy amire szüksége volt. Ezenkívül mindig meg kellett kínálni a *radinából*.

5. Különleges születési körülmények és rendellenességek. Ezzel kapcsolatban, úgy tűnik, e vidéken kevesebb a misztikum, mint a folklór-terület más pontjain. Általánosan ismert hiedelem szerint az a gyermek, akinek születésekor a köldökzsinór a nyakára tekeredik, szerencsés lesz. Erdővidéken erről csak ilyen hiedelemtől mentes véleményeket gyűjthettem: „Egyet hallottam, de aztán megélt.” – „Igen. Addig hánykolódik a gyermek az édesanyja méhébe, hogy oda feltekeri.” – „Hát rajtunk má megtörtént. El is vót mán feketedve. Nem tudott fejlődni az agya. Az attól, hogy sokat szótt. Mondták, hogy mé szössz, a köldökzsinór a nyakára tekeredik, s fészeg lesz a gyermek! S pontosan úgy is lett.” – „Igen, az enyimnek is lett vót, Gyuszinak, s azért lett vót olyan nehezen.”

A burokbán született gyerekekről viszont valaki ezt mondta: „Van egy olyan közmondás, hogy szerencsés vagy, te burokba születél.” Másvalaki: „Azt kihalásítják. De nem mondtak semmit.” Vagy: „Igen. Elpattantsák. Én a szerencsét csak úgy tudom, hogy a hetedik gyermek a szerencsés.”

A táltos gyermek fogalmát már inkább ismerik: „Az én koromból nem tudok. De mesélték, hogy táltos a gyermek, s a szülőnek megmondta ezt s azt.” – „Volt egy táltos gyermek, kéthetős korában megszólalt, azt mondta: »mámá«, de az anyja nem tudta titokba tartani, elmondta, s meg es halt a gyermek.” Ha a gyermeknek „három hónapos koráig kijön a foga – s ez tiszta igaz, nem babona –, akkor hat hétre megállapotosodik újból az édesanyja. Pont hat hétre állapotos lesz. Ez tiszta szent igaz”.

Hallottak „farkastorkú, nyúlszájú gyerekekről is. De ebbe a tudományba meg es lett óperálva. S rendes lett. Ez azé lehetett, me az anyja belétátotta a száját.” – „Szőrös gyermeket is hallottam egyet. S olyan különös fejállása, s minden, s azt mondták, hogy az ördögök megváltották. Seprűköt s mindent esszeszedtek s a böcsőre tették, s minden, s osztán most mán nagylegény, s elég jóforma. Valami ónot öntöttek neki.” – „Hát vót olyan, hogy meg es főztük. Olyan furcsa, mintha állathoz hasonlított volna. Békához, vagy mihez. S nem fejlődött. No, főzzük meg, s főzzük meg. Éppen tizenketten nem vótunk, de kilencen vótunk Annának. Ugye az üst alá nem tettünk tüzet, csak kilenc új orsót elhasítottunk, s azt. Akkor egy Anna a leánkát fogta az üst felett. S akkor én mentem elől, olyan vót, hogy nem es vót békerítve a ház, há meg tudtuk kerülni a házat. Én a pácával megüttem a küszöböt: – Mit főssz, Anna? – S a mondta: – Aggottat, aggból fiatal! – S ahányan vótunk, kilencszőr ezt csináltuk. S olyan rossz érzésem vót, mikor a küszöböt megüttem. No, osztán, hogy attól-e, mitől-e, a leánka kezdett-kezdett, s osztán kifejlődött, de valóságosan nem. Este csináltuk. Hogy ne lássák. Ez, azt mondták, hogy ki van cserélve. Azétt főztük meg, hogy cseréljük vissza. A rossz szellem” [cserélte ki]. – „Azt hallottam, ezelőtt mondták, hogy aggott gyermek. Angolkóros. S a régiek megfőzték. Kilenc orsó s kilenc fakalán s kilenc asszony. S akkor azt a fakalánt s az orsókat meggyújtották, üstbe vizet tettek, kilenc csupor vizet, s a kilenc asszony ment kerekön. S akkor mondták, hogy az aggottat megváltották, s adják vissza, s tartották a gőz fele.” Szárazajtán így mesélték: „Azt mondják [a rossz szellemek] egy csúnya gyermeket tesznek oda. Nagyfogút. De én nem láttam. Akkor az öregasszonyok fontak valami balogfonalat [gyógyító erejű, bal kézzel font fonál], reatekerték a gyerekekre. S akkor üstbe tettek, mintha főzték volna, de ügyeltek, hogy ne legyen túl forró a víz, s kevergették fakalánnyal. Valamit kellett mondjanak közbe, de nem tudom, mit.”

A kicserélés ellen általában úgy védekeztek, hogy faágat, holt szemet, fokhagymát, illetve fokhagymát, sőt s kenyérbelet tettek a gyermek párnája alá. Vagy bibliát, esetleg ollót kinyitva. Ha egyedül hagyták, a seprűt a bölcsőhöz támasztották, vagy keresztül tették rajta, hogy „a gonosz azzal foglalkozzon”, amíg visszatérnek.

Itt nem ismeretes az a „klasszikus” visszaváltás, miszerint valami olyan szokatlan, lehetetlen dolgot kell tenni, amitől a váltott gyermek meglepődik s elszólja magát, sem az ijesztgetés, hogy a kemencébe dobják.

*

A születés köré szerveződő szokásokból és hiedelmekből kibontakozó kép bizonyára meggyőző bizonyítéka annak, hogy Erdővidék, mint folk-lórterület, gazdag hagyományanyagot őriz. Az öregek tudatában még elevenen élő hiedelem-töredékek és szokások a maguk idejében összefüggő rendszert, és a falusi ember mindennapjainak, környezetéről alkotott elképzeléseinek szerves részét alkották. Ezért nem szabad elfelejtenünk vagy lebecsülnünk azt a jelentős normateremtő, szabályozó szerepet, amely az egyéni és a közösségi lét hagyományos rendjében a hiedelemrendszerre meg a szokásanyagra hárult. A rájuk való figyelés, összegyűjtésük és megismerésük tehát az előttünk járó kor emberének jobb, helyesebb megismerését, egyszersmind önismeretünk teljessé tételét segíti elő. „Nem elégséges, ha a ránk maradt népi örökségből, kultúrából csak a népdal és a néptánc válik élő hagyománnyá, ki kell hámozni az életmód értékes elemeit, amelyek rendkívül tanulságosak lehetnek például a közösségi, az anyagi s más javakkal takarékosan bánó, józanul törekvő, egészséges mentalitású ember nevelésében” – jegyzi meg – témánkra nézve is találóan – Egyed Ákos.⁹ A születéshez kapcsolódó népi tudásanyag ilyen jellegű funkciójáról nem szabad elfelejtkeznünk még akkor sem, ha a hiedelemcselekvések mögött meghúzódó tapasztalatanyag valószínűsége már nem áttekinthető; ha egyes mozzanatai értelmetlennek, indokolatlannak vagy fölöslegesnek tűnnek is a mai ember számára.¹⁰

JEGYZETEK

¹ Tárkány Szűcs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Bp. 1981. 119.

² Read, Margaret: *Férfi és nő*. A két nem viszonya a változó világban. Bp. 1970. 231.

³ Read, i.m. 149.

⁴ Magyar fordításban is hozzáférhető néhány mű az etnológiai kitekintéshez: Birket-Smith, Kai: *A kultúra ösvényei*. Általános etnológia. Bp. 1969; Summer, William Graham: *Népszokások*. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége. Uo. 1978; Saposnyikova, L. V.: *A dzsungel ösvényei*. Uo. 1980; Averkijeva, Julija Pavlovna: *Indiánok Észak-Amerikában*. Uo. 1982; Dridzo, Abram Davidovics–Mincz, Lev Mironovics: *Emberek és szokásaik*. Bp.–Uzsgorod 1982.

⁵ Néhány fontosabb magyar szaktanulmány a megjelenés időrendjében: Wlislöckiné Dörfler Fanni: *A gyermek a magyar néphitben*. Ethn. IV(1893). 107–116. és 208–224; Versényi György–Wlislöckiné Dörfler Fanny: *Adalékok a gyermekről való magyar néphithez*. Uo. V(1894). 110–119; Temesváry Rezső: *Előítételek, népszokások és babonák a szülészeti körében Magyarországon*. Bp. 1899; Gönczi Ferenc: *A gyermek születése és szoptatása körül való szokások Göcsejben és Hetésben*. Ethn. XVII(1906). 44–52. és 153–159; Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a Borsavölgyében*. (Borsavölgyi Kutatások. Néprajz.) Kvár 1943. 83–96; Kresz Mária: *A kishiba és anyja Nyárszón*. Születés előtti szokások, születés, keresztelő, csecsemőkori. Népr. Közl. V(1960). 3–4. sz. 220–258; Hoppál Mihály–Törő László: *Népi embergógyítás*. Szülészeti, bábáság = *Népi gyógyítás Magyarországon*. Orvostörténeti Közlemények. Supplementum 7–8. Bp. 1975. 28–31; Jung Károly: *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Szabadka 1978. 15–59; Kapros Márta: *Hiedel-*

mek és szokások a graviditás kezdetétől az anya avatásának szertartásáig az Ipoly menti falvakban. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. Salgótarján 1977. 147–181; Székely László: *Az anyaméhiól az anyaföldig*. A terhes anya. Vasi Honismereti Közlemények 1978. 12–25; Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken*. Néprajzi monográfia. Buk. 1980. 15–43; Miklós Jolánta: *A születéssel kapcsolatos népszokások Csernátonban és Ikafalván*. Aluta X–XI(1980). 276–286; Tárkány Szűcs, i.m. 113–128; Nagy Olga: *A csecsemőgondozás hagyományai*. Fejezet Havad község néprajzi monográfiájából. Korunk Évkönyv 1982. 161–177; Gémes Balázs: *A népi születésszabályozás (magzatelhajtás) Magyarországon a XIX–XX. században*, I. (Documentatio Ethnographica, 12.) Bp. 1987. – A téma klasszikus román monográfiája Marian, S[imeon]. Fl[orea].: *Nascere la Români*. Studiu etnografic. Buc. 1892.

⁶ Pócs Éva: *A hiedelmek funkciója a mai falun – Hiedelemrendszer és társadalmi tudat*. Bp. 1980. 300–315.

⁷ Az erdővidéki nyelvjárásban nem *ly*-et, hanem *j*-t ejtenek; az *ly*-et – a helyesírási szabályzat előírásai szerint – a könnyebb olvasás kedvéért használjuk.

⁸ *Turtya*: pogácsa, vö. r. *turtă*. Eddig csak Moldvából ismert román kölcsönzó, l. Márton Gyula–Péntek János–Vöő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönzószavai*. Buk. 1977. 389.

⁹ Egyed Ákos: *Történetkutatás és történelmi tudat*. Korunk XXXIX(1980). 487.

¹⁰ A bemutatott anyag részlet abból a nagyobb tanulmányból, amely a serdüléstől a párválasztáson, terhességen, szülésen át a keresztgyermek–keresztszülő viszonyáig méri fel és vizsgálja az Erdővidéken még fellelhető egykori szokás- és hiedelemanyagot. Adatközlőink név szerinti jelölését többük kérésére mellőztük. – A tanulmány nyomtatásban megjelent másik részlete: *Az erdővidéki terhes asszony tabui a múltban*. Korunk Évkönyv 1986–87. 214–221.